

Szczecin, dn. 4 stycznia 2023

dr hab. Maciej J. Nowak, prof. ZUT
kierownik Katedry Nieruchomości
Wydział Ekonomiczny
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
macnowak@zut.edu.pl

**Recenzja rozprawy doktorskiej p. mgr Pauliny Rydwańskiej
„Przedsiębiorstwa społeczne w rozwoju lokalnym na przykładzie
subregionu sądeckiego”, przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab.
Tadeusza Kudłacza i promotora pomocniczego dr Agnieszki Pacut**

Podstawą przygotowania niniejszej recenzji jest pismo prof. dr hab. Stanisława Popka z dnia 19 grudnia 2022 r. Z przedmiotowego pisma wynika informacja skierowaniu do recenzji rozprawy doktorskiej mgr Pauliny Rydwańskiej przez Radę Dyscypliny Nauki o Polityce i Administracji oraz Geografia Społeczno – Ekonomiczna i Gospodarka Przestrzenna Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Przedłożona do recenzji rozprawa składa się z pięciu rozdziałów (ponadto Wstępu i Zakończenia), liczy 257 stron. Mieści się w dyscyplinie naukowej „nauki o polityce i administracji”.

Głównym celem pracy jest poznanie i prezentacja oceny działalności przedsiębiorstw społecznych na rzecz rozwoju lokalnego na przykładzie subregionu sądeckiego oraz wykazanie relacji występujących pomiędzy rozwojem lokalnym a przedsiębiorstwami społecznymi. Już na wstępie trzeba jednoznacznie podkreślić, że praca w pełni mieści się w dyscyplinie nauki o polityce i administracji. Autorka przekonująco wyjaśniła to we Wstępie, słusznie wskazując,

że ze wskazanej perspektywy kluczowe jest nawiązanie do prowadzonej polityki społecznej oraz funkcjonowania samorządu. Całościowe podejście do tematu wymaga jednak wyczerpania zróżnicowanych zagadnień, w tym także ujętych z perspektywy innych dyscyplin. Dlatego wskazana rozprawa (podobnie jak większość rozpraw z zakresu nauk o polityce i administracji) musi przynajmniej w pewnym zakresie mieć charakter interdyscyplinarny. Powyższe znajduje przełożenie zarówno na cel główny pracy, jak też na cele szczegółowe, zwłaszcza „analizę i ocenę wykorzystywania zasobów lokalnych podejmowanej współpracy ze środowiskiem lokalnym.” W wielu pracach (również doktorskich) z zakresu nauk o polityce i administracji nie odnajdujemy podobnych prób silnego osadzenia tematu w dyscyplinie. Dlatego chciałbym mocno podkreślić niniejszy walor recenzowanej rozprawy.

Poniżej przedstawiam bardziej szczegółowe uwagi i refleksje względem poszczególnych części pracy. Mają one zróżnicowaną wagę. Zaznaczenia wymaga, że ich celem jednak nie jest kontestacja pracy, ale raczej dyskusja z zaproponowanym materiałem (w tym również odnośnie sposobu jego ujęcia). Niewątpliwie bowiem rozprawa do takich refleksji prowokuje.

Wstęp oceniam bardzo pozytywnie. Zauważalny jest duży wysiłek Autorki w zakresie zarówno wyjaśnienia zasadności doboru tematu pracy, jak też wykazania wagi tego tematu z perspektywy teoretycznej i badawczej. Na szczególnie pozytywną ocenę zasługuje odniesienie się do powiązania tematu pracy z dyscyplinami naukowymi (co już zasygnalizowałem na początku recenzji). Autorka słusznie wskazuje na pewne zróżnicowanie w tym zakresie. Czasami wyodrębnienie granic tematycznych (nie tylko w przedmiotowym przypadku) pomiędzy poszczególnymi dyscyplinami stanowi poważne wyzwanie. Dlatego istotnym wkładem jest dostosowanie do tematu rozprawy kontekstu szczególnie istotnego z perspektywy nauk o polityce i administracji oraz kontekstu istotnego z perspektywy geografii społeczno – ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Tym bardziej nie zgłaszam uwag do głównego celu pracy. Jedyne na marginesie sygnalizuję wątpliwość czy zawarte w nim sformułowanie „wykazanie” nie przesądza z góry o występowaniu relacji między rozwojem lokalnym a przedsiębiorstwami społecznymi. Jest to jednak uwaga w większym stopniu natury semantycznej. Pozytywnie oceniam również hipotezę główną pracy. We Wstępie brakuje mi jedynie kilku kolejnych odniesień do literatury przedmiotu. Oczywiście, stanowi to pochodną wyboru sposobu ujęcia Wstępu (do czego Autorka ma pełne prawo) i jednocześnie jest w pełni zrekomensowane przez pogłębiony przegląd literatury w dalszych częściach pracy.

Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczny i najbardziej ogólny. Poświęcony został problematyce miejsca ekonomii społecznej w teorii ekonomii. Autorka słusznie zaczyna od osadzenia w kontekście wskazanych terminów pojęcia „przedsiębiorstwo społeczne”, akcentując specyfikę jego funkcjonowania. Umiejętnie dokonuje również przeglądu (niestety – w dominującym zakresie tylko polskiej) literatury przedmiotu definiującej pojęcie ekonomii społecznej. Zauważalne jest indywidualne podejście Autorki do podejmowanych problemów, co nie zawsze stanowi cechę przeglądów literatury zawieranych w pracach doktorskich. W tym kontekście pewien niedosyt powoduje jednak tabela 1.1, stanowiąca jedynie proste odzwierciedlenie wcześniejszych publikacji. Należałoby bowiem oczekiwać indywidualnych propozycji Autorki również w tym zakresie (co oczywiście nie wyklucza oparcia ich na tezach zawartych we wcześniejszych publikacjach). Niniejszą słabość rekompensuje podsumowanie podrozdziału, w którym Autorka próbuje (z powodzeniem) przedstawić własne autorskie podejście do ekonomii społecznej. Uznaję ten fragment za bardzo wartościowy. Podobnie należy ocenić podrozdział dotyczący ekonomii społecznej w kontekście interpretacji procesów rozwoju ekonomii instytucjonalnej. Za w pełni trafne uznaję podjęcie wskazanego zagadnienia, stwarzającego szereg okazji i kontekstów badawczych. Odwołania do literatury w tym przypadku w pełni spełniają standardy prac doktorskich, niemniej w moim przekonaniu mogłyby być jeszcze bardziej pogłębione. Podobnie jak w przypadku tabeli 1.1, pewne zastrzeżenia powoduje jedynie odtwórczy charakter tabeli 1.2 (zgłaszam analogiczne zastrzeżenia). Bardzo dobrze, że Autorka dostrzega problem (wyzwanie) związane z łączeniem działań instytucji formalnych i nieformalnych. Myślę, że w przyszłych rozważaniach Autorki (w kolejnych publikacjach) dobrze będzie rozwinąć niniejsze zagadnienie. Podobne odczucie dotyczy konkluzji, że współczesne gospodarowanie w coraz większej skali determinowane jest czynnikami instytucjonalnymi, składającymi się na system instytucjonalny. Ciekawią mnie refleksje Autorki na temat bardziej szczegółowego przełożenia tej prawidłowości w sferę ekonomii społecznej.

W dalszej części rozdziału Autorka wyodrębnia kluczowe zjawiska „pobudzające do formułowania i rozwoju ekonomii społecznej” (od strony stylistycznej wskazane ujęcie wymagałoby pewnego doprecyzowania). Słusznie w tej grupie umieszcza wykluczenie społeczne, ubóstwo (często utożsamiane z wykluczeniem) oraz środowisko naturalne. Mam wątpliwość, czy to ostatnie można rzeczywiście określić jako „zjawisko”. Tym bardziej, że w podrozdziale dotyczącym „środowiska naturalnego” Autorka przede wszystkim pisze o wyzwaniach związanych ze zmianami klimatu. Brakuje mi tu również refleksji Autorki na temat problematyki godzenia wyzwań środowiskowych i wyzwań społecznych. O ile nie budzi

wątpliwości, że skupienie na rozwoju, bez uwzględnienia kontekstu klimatyczno – środowiskowego jest błędem, o tyle szczegółowego doprecyzowania wymaga pogodzenie niektórych podejść do sfery społecznej, zwłaszcza gdy w krótkookresowej perspektywie dostosowanie do wyzwań klimatycznych może powodować poczucie zagrożeń w sferze społecznej. Jest to w moim przekonaniu doskonały materiał do przyszłych, pogłębionych rozważań. Nie zgłaszam natomiast zastrzeżeń do wyodrębnionych przez Autorkę modeli ekonomii społecznej.

Rozdział drugi dotyczy funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych. W pierwszym podrozdziale Autorka przybliżyła istotę i cechy przedsiębiorstwa społecznego. Moim zdaniem zestawienie ujęć „przedsiębiorstw społecznych” w literaturze powinno być podjęte w sposób trochę bardziej problemowy. Podobne odczucie można wyrazić względem sposobu wyodrębnienia kryteriów ekonomicznych i społecznych dotyczących przedsiębiorstw społecznych. Nie umniejsza to jednak bezpośredniego powiązania wskazanego tematu z całym rozdziałem. Problematiczne ujęcie jest za to zauważalne przy końcowej próbie zdefiniowania przedsiębiorstwa społecznego. W tej części Autorka słusznie nawiązuje również do wcześniejszego rozdziału, potwierdzając adekwatny logiczny układ całej pracy. Dobrym rozwiązaniem jest również to, że osobny podrozdział poświęcono problematyce umiejscowienia przedsiębiorstwa społecznego w polskim systemie podmiotów gospodarczych. Zgodzić się należy, że z tej perspektywy pojęcie przedsiębiorstw społecznych jest relatywnie mało znane i trochę oderwane od podstaw formalno – prawnych. Bardzo trafnie zaakcentowano również dystans wobec rozwiązań prawnych: nie każde doprecyzowanie prawne równoznaczne jest bowiem z pozytywnymi efektami. Niemniej można zgodzić się z Autorką, że z drugiej strony brak zauważenia niektórych sfer z perspektywy prawnej przesądza o ich „niewidzialności”. Nie zmienia to jednak faktu/ konieczności zachowania wstrzeźliwości. Może zbyt szczegółowo Autorka analizowała treść kolejnych projektów ustaw. Często się bowiem zdarza, że tego rodzaju projekty zawierają postanowienia/ podejścia zupełnie pozamerytoryczne. Zdecydowanie ważniejsza jest wykładnia obowiązujących przepisów (nawet jeśli nie odzwierciedlają one w pełni oczekiwań środowisk naukowo - eksperckich). Trochę z takim kierunkiem można powiązać podrozdział 2.3, dotyczący form organizacyjno – prawnych przedsiębiorstw społecznych. Może nawet zbyt szczegółowo powoływane są w nim wybrane przepisy (jestem zwolennikiem wstrzeźliwości przy powoływaniu rozbudowanych regulacji w pracach naukowych), bez szczegółowego odniesienia do sfery polityk publicznych. Niemniej, niezależnie od tych refleksji, zawarte w rozdziale rozważania mają wartość naukową. Pozytywnie należy również ocenić tabelę 2.1. Zapewne niektóre wątki

związane z formami organizacyjnymi można byłoby w sposób nieco bardziej pogłębiony odnieść do literatury prawniczej. Nie było to jednak oczywiście konieczne z perspektywy przyporządkowanej do pracy dyscypliny. Jeszcze szerszą podstawę teoretyczną ma kolejny podrozdział, dotyczący finansowych aspektów działalności przedsiębiorstw społecznych. Autorka trafnie wyodrębniła tu kluczowe problematyczne zagadnienia, odnosząc je do tej literatury przedmiotu. Może znów zbyt szczegółowo (sprawozdawczo) przedstawione zostały kwestie dotyczące darowizny i odpisy podatkowe. Niemniej, ich wyczerpujące ujęcie mieści się w założeniach pracy. Z całego rozdziału najciekawiej prezentuje się jednak podrozdział 2.5, dotyczący różnic w motywach powstawania i drogach rozwoju przedsiębiorstw społecznych, z perspektywy doświadczeń różnych krajów. Porównanie perspektyw różnych krajów jest w ujęciu nauk o polityce i administracji zadaniem bardzo trudnym. Konieczne jest uwzględnienie nie tylko specyfiki odmiennego podejścia do prawa, ale także odmiennych uwarunkowań społeczno – kulturowych. Na tym tle bardzo dobrze wypada dokonane przez Autorkę porównanie, poprzedzone wartościowym wprowadzeniem. Jest ono bardzo dobrze udokumentowane. Ciekawie prezentują się również wnioski dla Polski – zauważalny jest w nich wkład własny Autorki.

W rozdziale trzecim Autorka zajęła się przedsiębiorczością społeczną jako determinantą rozwoju lokalnego. W pierwszych trzech podrozdziałach szczegółowo charakteryzuje ujęcie teoretyczne rozwoju lokalnego. Może ograniczenie charakterystyki „rozwoju” jedynie do ujęcia ze Słownika Języka Polskiego PWN jest niewystarczające. Niemniej rekompensuje to szersza charakterystyka sformułowania „lokalny”. Autorka poprawnie odwołuje się do kluczowych z perspektywy literatury przedmiotu autorów charakteryzujących teoretyczne ujęcie rozwoju lokalnego (w szczególności zostali powołani tacy autorzy jak: T. Kudłacz, J. Parysek, S. Korenik, I. Pietrzyk, A. Kozuch, A. Noworól, W. Dziemianowicz). Jednocześnie potrafi wyodrębnić kluczowe zawarte w literaturze przedmiotu różnice i wspólne płaszczyzny. Z tych ostatnich niedosyt recenzenta budzi charakterystyka płaszczyzny przestrzennej. Oczywiście, jej ujęcie nie jest jednak najbardziej istotne z perspektywy tematu i celu pracy. Bardziej pogłębiony w tym przypadku mógłby być również przegląd literatury zagranicznej. Na szczęście, obok tych zauważonych drobnych słabości, wciąż zachowane jest autorskie podejście do problemu. Zauważalny jest znaczny wysiłek Autorki w zakresie własnego prowadzenia narracji. Przekłada się to na podrozdział 3.4, w którym podjęto próbę określenia roli przedsiębiorstw społecznych w rozwoju lokalnym. Przede wszystkim podkreślona została rola współpracy, w szczególności partnerstw między jednostkami samorządu terytorialnego a innymi podmiotami rozwoju lokalnego. Zagadnienie zostało osadzone w silnych podstawach

teoretycznych. Zauważalna jest swoboda Autorki w tym zakresie. Ocenianą część pracy czyta się z przyjemnością. Ciekawie również wygląda charakterystyka (na podstawie studium przypadku) roli przedsiębiorstw społecznych w roli lidera zmian społecznych.

Rozdział czwarty zawiera analizę działalności przedsiębiorstw społecznych z subregionu sądeckiego. Bardzo ważne z tej perspektywy są założenia metodyczne badania (podrozdział 4.1), zresztą zapowiedziane we Wstępie do pracy. Autorka zadeklarowała koncentrację na badaniach jakościowych, uzasadniając to specyfiką podjętego tematu (związane z nim zagadnienia nie mogą być weryfikowane wyłącznie poprzez dane liczbowe). Niniejszy wybór nie budzi wątpliwości. Jednocześnie Autorka dopiero w tej części wskazała cele szczegółowe. Generalnie oceniam je pozytywnie. Na tym etapie pewną refleksję budzą niektóre niedookreślone sformułowania (np. „problemy subregionu sądeckiego”). Niemniej, życzliwy czytelnik może dookreślić te sformułowania poprzez odwołanie do poprzednich rozdziałów, w których wszystkie przedmiotowe zagadnienia zostały podjęte. Pozytywnie oceniam również szczegółowe hipotezy badawcze. W tym przypadku również można wyrazić odczucie, że niektóre sformułowania są zbyt ogólne lub zbyt szerokie (np. „problemy danego obszaru”, „różne komponenty rozwoju”, „zaangażowanie środowiska lokalnego”). Można odczytać i zrozumieć intencje Autorki, zresztą doprecyzowane w dalszej części pracy. Niemniej należy zasugerować, żeby w przyszłej pracy badawczej Autorka zwróciła większą uwagę na precyzję wypowiedzi – zwłaszcza przy okazji określania celów i hipotez.

Autorka przedstawiła szczegółowo działania związane z przeprowadzeniem badań, wyjaśniając między innymi sposób doboru badanych przedsiębiorstw społecznych oraz zastosowane względem nich metody badawcze. Następnie dokonała całościowej charakterystyki subregionu sądeckiego, dokonując wyodrębnienia jego uwarunkowań istotnych z perspektywy rozwoju podmiotów ekonomii społecznej (trochę szkoda, że Autorka na początku podrozdziału 4.2 nie doprecyzowała tych kryteriów – ujęcie byłoby wówczas zdecydowanie bardziej uporządkowane). Brakuje również pogłębionej syntezy na końcu wspomnianego podrozdziału. W podrozdziale 4.3 przedstawiono specyfikę rozwoju przedsiębiorstw społecznych w subregionie sądeckim na tle województwa małopolskiego. Wartością podrozdziału jest przede wszystkim pogłębione odniesienie się do danych liczbowych oraz zwrócenie uwagi na stowarzyszenia i fundacje. Bardzo często, pomimo szerokich podstaw, nie mogą one całościowo zostać zakwalifikowane do przedsiębiorczości społecznej, gdyż, jak pisze Autorka „skupiają się na swoich działaniach i celach społecznych”. Na tym tle nasuwają się wątpliwości, czy w niektórych przypadkach odrywanie wskazanych

podmiotów od ich działań jest celowe i potrzebne. Niezależnie od powyższego podrozdział dobrze przedstawia istotny problem.

Mam zastrzeżenia odnośnie sposobu sformułowania podrozdziału 4.4 („przedsiębiorstwa społeczne w świetle przeprowadzonych badań sondażowych”). Autorka wybrała formę opisową wyników przeprowadzonych wywiadów. Akceptuję taką formę, niemniej ograniczone stosowanie tabel i rozwiązań syntetyzujących materiał badawczy, trochę utrudnia zapoznanie się czytelnika z wynikami. Brakuje również klasyfikacji i pewnego zestawienia udzielanych odpowiedzi. Pomimo tego przedstawiony materiał badawczy zawiera istotne spostrzeżenia i oceny na temat sposobu zatrudnieni, a także przesłanek powstawania przedsiębiorstw społecznych. Ciekawie prezentuje się wniosek dotyczący silnego powiązania przedsiębiorstw społecznych z subregionu sądeckiego z jednostkami samorządu terytorialnego, które wręcz zapewniają rzeczonym przedsiębiorstwom pewną stabilność. Brak takiego powiązania skutkuje problemami przedsiębiorstw społecznych. Z jednej strony wniosek taki dobrze odnosi się do wcześniejszych stwierdzeń zawartych w rozdziałach przeglądowych. Z drugiej strony pojawia się pytanie, czy wskazana zależność w każdym przypadku będzie dobra. Autorka próbuje również odnieść się do kondycji finansowej badanych przedsiębiorstw. Może wyniki zawarte np. w ramach Rys. 4.4 są nazbyt ogólne, niemniej w podrozdziale dobrze naświetlono kontekst związany z wymiarem finansowym funkcjonowania takich przedsiębiorstw. Bardzo słusznie zwrócono tu również uwagę na okres pandemii i związane z nim dodatkowe ograniczenia, a także doświadczenia pozyskiwania środków z tzw. tarczy antykryzysowej.

Ostatni, piąty rozdział zawiera ocenę aktywności i wpływu przedsiębiorstw społecznych na rozwój subregionu sądeckiego. W uwagach wstępnych Autorka odnosi się do wcześniejszych części pracy, wskazując między innymi na bariery związane z brakiem adekwatnych do potrzeb regulacji prawnych oraz znikomej wiedzy przedstawicieli organów administracji publicznej na temat przedsiębiorczości społecznej. Jako cel rozdziału 5, Autorka określiła „rozważenie wielokierunkowego znaczenia istniejących przedsiębiorstw społecznych dla ogólnego rozwoju subregionu sądeckiego”. Słusznie wskazano, że jest to kontynuacja rozważań zawartych w rozdziale 4. W podrozdziale 5.2 przeanalizowano strategię rozwoju gmin badanego obszaru. Trochę niejasny jest zakres tab. 5.1, w zamierzeniu Autorki charakteryzujący działalność przedsiębiorstw społecznych na podstawie strategii rozwoju (dotyczy to zwłaszcza ujęcia aktywności przedsiębiorstw społecznych). Za bardzo merytoryczny uznaję natomiast komentarz do wskazanej tabeli, wykazujący znaczne umiejętności Autorki w zakresie indywidualnego ujęcia problemu naukowego. Sposób

sformułowania tytułu podrozdziału 5.3 budzi pewne zastrzeżenia („Ocena efektów płynących z podejmowanych przez przedsiębiorstwa społeczne działań – wiodące ustalenia nasuwające się z przeprowadzonych badań sondażowych”). Niemniej sam podjęty temat uznaję za trafny. Na podkreślenie zasługuje fakt bardzo precyzyjnego odniesienia do hipotez badawczych i wcześniejszych rozdziałów. Jednocześnie Autorka nie zapomina o bieżących odwołaniach do literatury przedmiotu. Podrozdział ma istotną wartość. Zawiera propozycje ujęcia kluczowych problemów, na jakie odpowiadają przedsiębiorstwa społeczne subregionu sądeckiego, a także określenie dalszych pól działania. Za wartościową uznaję również tab. 5.2 diagnozującą mocne i słabe strony rozwoju przedsiębiorczości społecznej oraz przedsiębiorstw społecznych z subregionu sądeckiego.

Zakończenie zawiera kluczowe wnioski dotyczące funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych na branym pod uwagę w badaniach terenie. Odniosła się również do celu pracy i hipotezy głównej.

Konkluzje

Przy ocenie rozpraw doktorskich należy udzielić odpowiedzi na pytania:

- czy praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego?
- czy wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie?
- czy wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej?

Odpowiedź na każde pytanie jest pozytywna. Praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, istotnego perspektywy dyscypliny nauki o polityce i administracji. Praca wykazuje wiedzę teoretyczną Autorki, a także Jej umiejętność podjęcia i przeanalizowania problemu naukowego (pracy naukowej). Autorka oparła się na zasadniczo adekwatnym piśmiennictwie.

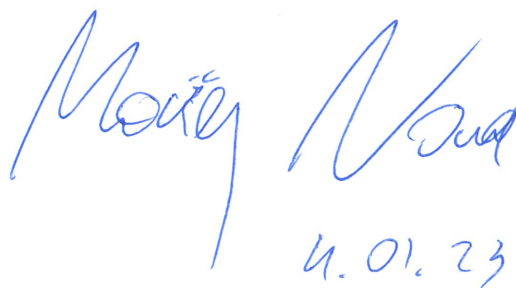
Silnymi stronami pracy są konsekwencja prowadzonego wywodu, ogromna dbałość o merytoryczny związek pomiędzy poszczególnymi częściami pracy oraz zauważalne w większości rozdziałów (podrozdziałów) próby sygnalizowania przez Autorkę własnych przemyśleń i refleksji. W przeważającym zakresie próby te wypadają bardzo dobrze, dostarczając tym samym istotny głos w dyskusji naukowej. Z tego powodu stwierdzam potrzebę późniejszej publikacji całości lub części rozprawy.

Słabymi stronami pracy są natomiast: nie zawsze precyzyjna ani jasna prezentacja wyników badań, ograniczone wykorzystanie (w niektórych częściach pracy) literatury międzynarodowej, a także zauważalne czasem tendencje do prowadzenia wywodu na zbyt

ogólnym poziomie. Nie są to jednak w żadnym wypadku słabości dyskwalifikujące pracę, ani umiejętności Autorki. Zostały powołane jedynie z obowiązku recenzenta.

Podsumowując, stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska Pani Magister Pauliny Rydwańskiej spełnia ustawowe wymagania stawiane kandydatom do stopnia doktora (por. rozporządzenie w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytuł profesora – Dz. U. z 2018 r., poz. 261 ze zm.). Wniosuję o dopuszczenie mgr Pauliny Rydwańskiej do publicznej obrony.

4.01.23